

©The Authors

ფილოსოფია და ფსიქოლოგია Philosophy and psychology

მარიკა შვანგირაძე

Marika Shvangiradze

*ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ფსიქოლოგიისა და განათლების მეცნიერებათა ფაკულტეტის ფსიქოლოგიის
მიმართულების საბაკალავრო პროგრამის IV კურსის სტუდენტი*

ერიხ ფრომი : ფსიქოანალიზისა და სოციალიზმის დისკუსი

Erich Fromm: A Discussion of Psychoanalysis and Socialism

Abstract. Eric Fromm(1900-1980) was one of the influential persons of 20th century philosophy and psychology with his extraordinary and innovative ideas. The ideas of Fromm include many fields, psychology, as well as philosophy and sociology. The mentioned study aims to introduce Fromm's ideas to a reader in regard with how capitalism converts a human being into a puppet, alienated and far from freedom. The study also focuses on a bold statement of the author regarding socialism and psychoanalytical synthesis, though Fromm in these two contradicting theories finds similar connecting issues, and then he develops and presents them as a human psychoanalysis, as a new system. In modern society, a human being is in the same condition as Fromm discussed, his ideas are up-to-date and real. Since most people, similarly, nowadays are alienated from their jobs, a person as a creator is lost and instead, he has no choice but to sell himself and to become more demanded by the market. At the same time, it is obvious that in today's reality, the main goals of life have become economic activity, success and material gain. It has become the fate for a person to contribute to economic growth and gather capital not for his own happiness or survival, but it has become his main point of life. In this big "Economic Machine", a person is valuable if he has many assets, in other cases he is insignificant. Accordingly, in this system individuality is lost, with its uniqueness and values. In against of this kind of universe, people have to imagine that "the other universe is possible" and with this imagination to start applying the changes, not to let the industrial, consumers' universe to take our only chance to be free, authentic and in fact ourselves.

საკვანძო სიტყვები: სოციალური, ხასიათი, კონფორმიზმი, ეგზისტენციალური, არაცნობიერი, საბაზრო, ხასიათი

©The Authors

Keywords: *social, character, conformism, existential, unconscious, market, character*

„როგორი ადამიანია, ისეთია მისი ფილოსოფია“ - ფიხტეს ეს გამონათქვამი სარკესავით ირეკლავს ერის ფრომის ცხოვრებასა და მის ფილოსოფიას შორის არსებულ კავშირს. მისი იდეებიც ისეთივე ორიგინალური და განსაკუთრებულია, როგორი პიროვნებაც თავად ფრომი იყო. მოცემულ სტატიაში მთავარი აქცენტები დასმულია, სწორედ, ერთ-ერთ ამგვარ იდეაზე, რომელიც ვთვლი, რომ უდიდესი მნიშვნელობის მატარებელია, ვინაიდან ფრომი ცდილობს თვალსაჩინო გახადოს ის მექანიზმი, რომლის საფუძველზეც ხდება საზოგადოებაში სოციალური ხასიათის ჩამოყალიბება და ის, თუ როგორ იყენებს ამ მექანიზმს არსებული სისტემა, ამ შემთხვევაში საუბარია კაპიტალისტურ სისტემაზე, რომლის მანიპულაციის შედეგად გახლავთ მარიონეტად ქცეული იზოლირებული, კონფორმული და თავისუფლებისგან გაქცეული ინდივიდი. პრობლემის ამ კუთხით აღწერასთან ერთად, ფრომი მასზე მუშაობის ორიგინალურ ხედვას გვთავაზობს და ამ კუთხით ის აქცენტს აკეთებს ფსიქოანალიტიკურ პრაქტიკაზე. თავის კონცეფციაში ფრომი ხაზს უსვამს, თუ რა როლი აქვს სოციალური ხასიათის ფორმირებაში სოციალურ გარემოს და მის კორექტირებაში ფსიქოანალიზს. ფრომის შემოქმედების ცენტრში ფსიქიკური და სოციალური ფაქტორების ურთიერთობის საკითხია. მისი რწმენით შეუძლებელია სოციალური და კულტურული ფონის ცოდნის გარეშე სწორად გავიგოთ ფსიქოლოგიური პრობლემები, მაგრამ, ზუსტად ასევე, შეუძლებელია სოციალური მოვლენების გაგება იმის ცოდნის გარეშე, თუ როგორ მოქმედებს მათ საფუძველად მდებარე ფსიქოლოგიური მექანიზმები (*იმედაძე, 2004*).

ფრომი ეთანხმება მარქს იმაში რომ საზოგადოების ეკონომიკური ბაზისი განაპირობებს იდეოლოგიურ ზედნაშენს , თუმცა მისი აზრით მარქსმა ვერ შეძლო იმის ჩვენება თუ როგორ გადადის ეკონომიკური ბაზისი იდეოლოგიურ ზედნაშენში. მათ შორის არსებული უფსკრულის ამოვსება, ფრომის აზრით,

©The Authors

შესაძლებელია ფსიქოანალიზის საშუალებით. ამ მიზნით მას შემოაქვს სოციალური ხასიათის ცნება.

ამ თეორიული პარადიგმების სინთეზის წარმატებულ მცდელობასთან ერთად, რომელიც ერთი შეხედვით საკმაოდ რთულია, რადგან ისინი განიხილება ურთიერთსაწინააღმდეგო თეორიებად, ვინაიდან კლასიკური გაგებით ფსიქოანალიზი საუბრობს ფსიქიკის კონსტრუქციაში ბილოგიური ფაქტორების დეტერმინაციაზე, ხოლო სციალიზმში ადამიანის ცნობიერება, ფსიქიკა განხილულია, როგორც სოციალური, გარე ფაქტორებისგან განპირობებული, ფრომი ასევე საკმაოდ მნიშვნელოვან მიგნებებს გვთავაზობს ისეთ საკითხებთან დაკავშირებით, როგორებიცაა პიროვნების ცხოვრებაში არსებული ეგზისტენციალური კრიზისები, თავისუფლების საკითხი და მისდამი დამოკიდებულება და სოციალური არაცნობიერი, შესაბამისად სტატიაში ასევე განხილული იქნება ხსენებული საკითხებიც.

ფრომის ღირებულებითი პრინციპების ჩამოყალიბების მთავარ საფუძველს მის ბავშვობაშივე ვაწყდებით. მისი ბავშვობა და ბიოგრაფია ცალსახა ილუსტრაციაა ფრომის შემდგომი შემოქმედებისა. სწორედ ბავშობის ასაკიდანვე ფრომს უკვე უყალიბდება ანტიკაპიტალისტური ხედვა. ფრომი ხშირად აღნიშნავდა, რომ ის სუბკულტურული გარემო, რომელშიც იგი აღიზარდა, ანგარებისგან და პრაგმატიზმისგან შორს იყო, რომ კაპიტალისტური ფასეულობების მიმართ სკეპტიკური დამოკიდებულება მას ბავშვობაში ჩამოუყალიბდა იუდაიზმის გავლენით (Knapp, Gerhard, 1989). ფრომის განათლებისა და მოღვაწეობის სფერო ყველთვის გადაკვეთილი იყო სოციოლოგიასა და ფსიქოანალიზთან. ჰაიდელბერგის უნივერსიტეტში ფრომი სწავლობდა ფილოსოფიას, სოციოლოგიასა და ფსიქოლოგიას, სწორედ იმ პერიოდში როცა იქ მოღვაწეობდნენ კარლ იასპერსი, მაქს ვებერი და ალფრედ ვებერი. უკანასკნელი ფრომის დისერტაციის ხელმძღვანელი იყო. შემდეგ ფრომმა სწავლა ფსიქოანალიზის ბერლინის ინსტიტუტში განაგრძო. ცნობილია რომ მას უდიდეს ფსიქოლოგად ფროიდი

©The Authors

მიაჩნდა, ხოლო უდიდეს სოციალურ ფილოსოფოსად - მარქსი, თუმცა ფსიქოანალიტიკოსისთვის უჩვეულოდ, ის სიცოცხლის ბოლომდე მარქსისტად თვლიდა თავს.

ფრომის პოლიტიკური ანგაჟირება კარგად გამოიკვეთა მის არაერთ ქმედებასა თუ შემოქმედებაში, რომელთაგან ყველაზე მნიშვნელოვანია 1941 წელს გამოქვეყნებული მისი პირველ ნაშრომი "თავისუფლებისგან გაქცევა", რომელშიც სოციალური რეკონსტრუქციის მომხრე ფრომი აამკარავებს და გმობს ტოტალიტარიზმის სახეობებს. ავტორის აზრით, ფეოდალიზმიდან კაპიტალიზმზე გადასვლა ნიშნავდა იმას, რომ ადამიანები ახლა "თავისუფალნი" იყვნენ იმ გაგებით, რომ ისინი აღარ იყვნენ მიბმულნი მიწასთან ან კონკრეტულ ბატონთან, მიუხედავად ამისა, ამ თავისუფლებას თან ახლავს უარყოფითი მხარე, კერძოდ, აუტანელი გრძნობები: იზოლაცია, უძლურება და შფოთვა. ნაშრომში ფრომი წერს: „ჩვენი მიზანი იქნება ვაჩვენოთ, რომ თანამედროვე სოციალური სტრუქტურა ადამიანზე მოქმედებს ერთდროულად ორი გზით: ის ხდება უფრო დამოუკიდებელი, თვითდაჯერებული და კრიტიკული და ამავდროულად უფრო იზოლირებული, მარტოსული და შეშინებული“. არსებული სისტემა ადამიანზე მანიპულირებს და აქცევს მას კონფორმული ხასიათის მქონედ, რათა მარტივად შეძლოს მისი მართვა. ფრომმა მატერიალური კომფორტის კულტით შეპყრობილ საზოგადოებას

შიზოფრენიის დიაგნოზი დაუსვა. საბაზრო ორიენტაციის პირობებში ადამიანი მხოლოდ გარკვეული ტიპის საქონელია, რომლის "ფასს" მის მიღმა არსებული, მისგან დამოუკიდებელი ფაქტორები განსაზღვრავენ, ასეთი ვითარება კი საზიანოა ინდივიდუალური თვითშეფასებისთვის (Bernard, 1998). იქმნება ახალი ტიპის ადამიანი, რომლის ქცევას გაუცხოება და უშეუბრალებლობა განსაზღვრავს. ამასთანავე, იგი კერპთაყვანისცემელია: მისი კულტის ობიექტებია სახელმწიფოს ინსტიტუტი, ავტორიტარული ბელადის ფიგურა, მეცნიერება, მის მიერ შობილი ტექნოლოგია და სხვ.

©The Authors

ფრომი გვთავაზობს საკმაოდ მრავალფეროვან და ღრმა ანალიზს იმისა თუ კონკრეტულად რა მექანიზმს იყენებს კაპიტალისტური სისტემა ადამიანის სამართავად, ის თვლის, რომ სოციალური ხასიათი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს კაპიტალისტური სისტემის გამართულ ფუნქციონირებაში. სოციალურ ხასიათში განსაზღვრულია ამა თუ იმ საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური სტრუქტურით გაპირობებული ადამიანთა ქცევისა და აზროვნების საერთო წესი. იგი წარმართავს ამ საზოგადოების წევრთა ენერგიას საჭირო მიმართულებით, აიძულებს მათ, იმოქმედონ და იფიქრონ საზოგადოების ინტერესების შესაბამისად, რის შედეგადაც წარმოიქმნება ამ კულტურისთვის დამახასიათებელი იდეები და იდეალები. ისევე, როგორც ინდივიდუალური ხასიათი მეტყველებს იმაზე, რომ ადამიანები იქცევიან მათთვის „დამახასიათებელი“ გზებით ყოველ ახალ სიტუაციაში, ასევე მუშათა კლასის სოციალური ხასიათი ნიშნავს იმას, რომ მისი წევრები მიდრეკილნი არიან მოიქცნენ საკმაოდ პროგნოზირებადი გზებით. ეს მექანიზმი მოქმედებს შემდეგნაირად, მაგალითად ინდუსტრიულ საზოგადოებაში, შრომის, პუნქტუალურობისა და წესრიგის/მოწესრიგებულობის სოციალური აუცილებლობა უნდა გადაზრდილიყო შინაგან სწრაფვაში (*იბედაძე, 2004*). ეს ნიშნავს, რომ საზოგადოებას უნდა შეექმნა სოციალური ხასიათი, რომელშიც ეს მისწრაფებები უკვე თანდაყოლილი იქნებოდა. რის შედეგადაც ადამიანი დეტერმინირებული იქნებოდა არა გარეგანი გარკვეული ძალებით, რომ მთელი თავისი ძალა გამოეყენებინა სამუშაოდ, არამედ შინაგანი მოტივით, რაც, რა თქმა უნდა, მეტად ეფექტურია ვიდრე ნებისმიერი გარეგანი იძულება შეიძლება იყოს. ამგვარად, ადამიანი გადაიქცა საკუთარ „მონა-მძღოლად“. მეთოდიზმი და მისი სოციალური ხასიათის ფორმირება, უდავოდ იყო მუშათა კლასის დისციპლინირების ელემენტი, მაგრამ მხოლოდ ერთი ელემენტი ბევრ სხვას შორის.

ფრომი სოციალური ხასიათის ტიპებს ასევე უკავშირებს ადამიანის ცხოვრებაში არსებულ ეგზისტენციულ წინააღმდეგობებს, რომელიც ბუნებასთან ჰარმონიის დაკარგვის შედეგად გაჩნდა ადამიანში. ამ წინააღმდეგობების გაცნობიერებამ

©The Authors

შეიძლება დაარღვიოს ინდივიდისა და, შესაბამისად, მთელი საზოგადოების ნორმალური ფუნქციონირება, ამიტომ ისინი განდევნილია საზოგადოების წევრთა უდიდესი ნაწილის ცნობიერებიდან და წარმოადგენენ ე.წ. სოციალური არაცნობიერის ნაწილს. ადამიანმა უნდა დაძლიოს უსუსურობა, განკერძოებულობა, დაკარგულობა, ე.ი. უპასუხოს ეგზისტენციალურ წინააღმდეგობებს. ასეთ პასუხად შეიძლება მოგვევლინოს როგორც სიყვარული, მისწრაფება თავისუფლებისკენ, ჭეშმარიტებისკენ და სამართლიანობისკენ, ისე სიძულვილი, სადიზმი, დესტრუქტულობა, ნარცისიზმი და სხვა. ყოველივე ეს წინააღმდეგობებიდან ნაწარმოები გამოვლენაა და ადამიანის ხასიათში მჟღავნდება. ფრომთან ვხვდებით რამდენიმე ტიპის სოციალურ ხასიათს, რომელიც გაერთიანებულია არაპროდუქტიული და პროდუქტიული ორიენტაციის კატეგორიებში. არაპროდუქტიულ ორიენტაციას მიეკუთვნება ისეთი ხასიათის ტიპები, როგორებიცაა რეცეფციული, ექსპლოატატორული, დამგროვებელი, საბაზრო, მათგან ყველაზე თვალსაჩინოდ თანამედროვე კაპიტალისტურ სისტემაში გვხვდება საბაზრო ტიპი, რომელიც თანამედროვე საბაზრო საზოგადოების პროდუქტია. ასეთი ადამიანისთვის მთავარია თუ რა სასაქონლო, გასაყიდი ღირებულება აქვს მას. მთავარია რომ მასზე, როგორც დაქირავების ობიექტზე, მოთხოვნა იყოს. ინდივიდუალობას, უნიკალობას ადამიანებში ფასი დაკარგული აქვს, მნიშვნელოვანია მხოლოდ ის, თუ ვინ გაიმარჯვებს საბაზრო კონკურენციაში. ასეთი ადამიანის დევიზია: “მე ისა ვარ, რასაც ინებებთ”. ასეთი პიროვნება ცარიელია, არა აქვს მდგრადი შეხედულებები, მისი განწყობები ცვალებადია და ბაზრის მოთხოვნის შესაბამისი. ხოლო რაც შეეხება პროდუქტიული ორიენტაციის ხასიათს, ფრომის აზრით, ეს ადამიანის განვითარების საბოლოო მიზანია. იგი არის დამოუკიდებელი, პატიოსანი, წყნარი, მოსიყვარულე, კრეატიული და სოციალურად სასარგებლო. მისთვის დამახასიათებელია მომართულობა საკუთარი ბუნებრივი შესაძლებლობების მაქსიმალურ რეალიზაციაზე. ესაა აქტიური და შემომქმედი პიროვნება. სხვებისადმი ინტერესის, პატივისცემის, სიყვარულისა და

©The Authors

მეგობრობის გრძნობებით სავსე. იგი, ამავე დროს, რეალისტურად, კრიტიკულად და ნაყოფიერად მოაზროვნეცაა.

როგორ აისახება კაპიტალისტურ სისტემაში არსებული წესრიგი ადამიანის ეგზისტენციისთვის ისეთ მნიშვნელოვან საკითხებზე როგორცაა თავისუფლება? თავისუფლების საკითხს ფრომი უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს, რადგან, მისი აზრით, ადამიანური არსებობა და თავისუფლება თავიდანვე განუყოფელია. ადამიანის, როგორც საზოგადოებრივი არსების ისტორია იწყება იქიდან, რომ იგი გამოდის ცხოველური მდგომარეობიდან, რითაც კარგავს ერთიანობას ბუნებასთან და იძენს თავისუფლებას. კაპიტალიზმსა და თანამედროვე საზოგადოებაში ადამიანის მდგომარეობა აუტანელი ხდება. წინა პლანზე დგება სიმდიდრისა და ძალაუფლების მოპოვების ჟინი; ქრება სოლიდარობა, ძლიერდება ეგოიზმი, ინდივიდუალიზმი. ადამიანი ხდება უფრო თავისუფალი და დამოუკიდებელი, მაგრამ, ამავე დროს, იზოლირებულიც. სწორედ ასეთი იზოლირების შედეგად იჩენს თავს დაურწმუნებლობა, დაუცველობა, შიში, მარტოობა. მას აღარ სურს თავისუფლება, რომლისაც ეშინია და ცდილობს გაექცეს მას (*იმედაძე, 2004*). ფრომი თავისუფლებისაგან გაქცევის სამ ძირითად მექანიზმს გამოყოფს: ავტორიტარიზმი, დესტრუქტივიზმი და ავტომატური კონფორმიზმი. ავტორიტარიზმი მოიცავს სადიზმსა და მაზოხიზმს. საინტერესოა, რომ შემდგომში საგალი (Sagall, 2013) ჰოლოკოსტს, ახასიათებს, როგორც სოციალურ ხასიათს, რომელშიც ერთდროულად არსებობს სადისტური და მაზოხისტური დრაივები. *მაზოხისტური პიროვნება სიამოვნებას იღებს, როგორც მასზე იერარქიულად დაწინაურებულ ირაციონალურ ავტორიტეტზე დაქვემდებარებით, ასევე მასზე უფრო დამცრობილ ინდივიდზე ძალაუფლების გავრცელებით. პიროვნულობის ეს ტიპი საზოგადოებაში აგრესიისა და სოციალური ბატონობის შენარჩუნების ერთ-ერთი წინაპირობაა.*

გაუცხოებისა და მარტოობის დაძლევის ყველაზე გავრცელებული ხერხი ავტომატური კონფორმიზმია. „ავტომატური კონფორმიზმის“ მეშვეობით

©The Authors

ინდივიდი იძირება „მასაში“ , კარგავს თავისთავადობას და გადაიქცევა ავტომატად. განსხვავება საკუთარ “მე”-სა და გარემოცვას შორის იშლება; ამასთან ერთად კი ქრება მარტოობისა და უსუსურობის შიში. თავის “მე”-ზე უარის თქმით ადამიანი გადაიქცევა მილიონების მსგავს რობოტად და აღარ განიცდის მარტოობასა და შფოთს, მაგრამ ეს, თავისი პიროვნების დაკარგვის ფასად უჯდება. ეს არის ყველაზე გავრცელებული პასუხი ნაცისტური გერმანიის ეგრეთწოდებულ „მასობრივ საზოგადოებებში“, სტალინის სსრკ-სა და აშშ-ის კონსუმერისტურ კაპიტალიზმში (Bernard, 1998).

ფრომი თვლის, რომ ადამიანები უნდა ისწრაფოდნენ პოზიტიური თავისუფლებისკენ. მარტოსული და გაუცხოებული ადამიანი , თავის ეგზისტენციალურ პრობლემას სწორედ ასე გადაჭრის. ის საკუთარი თავის რეალიზაციას სიყვარულსა და შემოქმედებაში მოახდენს. ფსიქოლოგია , კერძოდ კი ფსიქოანალიზი ეხმარება ადამიანს ამ მიზნის მიღწევაში , მისი საშუალებით შესაძლებელი ხდება სოციალური ადაპტაცია და სულის განკურნება.

საბოლოოდ , რომ შევაჯამოთ ფრომის ჰუმანისტური ფსიქოანალიზი, როგორადაც ის უწოდებს თავის მოძღვრებას, შორდება ფსიქოანალიზის კლასიკურ გაგებას და ემიჯნება ფროიდის ხედვას არაცნობიერის , ინსტიქტებით განპირობებულობის, რედუქციონიზმის, სექსუალობისა და ბიოლოგიზირებულობის შესახებ. კლინიკურმა პრაქტიკამ ცხადყო, რომ თანამედროვე საზოგადოებაში ნევროზების უმრავლესობას არა მარტო ბიოლოგიური, არამედ სოციალური ფაქტორებიც იწვევენ. ეგზისტენციალური წინააღმდეგობებით სავსე საზოგადოება საჭიროებს მკურნალობას და ეს ამოცანა ფსიქოანალიზმმა უნდა შეასრულოს. ვინაიდან იგი, პირველ რიგში, ხასიათის კორექციაა. ერთადერთი, რასაც შეუძლია შეარბილოს ან სულ მოსპოს ის ბოროტება, რაც ხასიათში გამჯდარ დამანგრეველ, ავტორიტარულ თუ კონფორმულ ტენდენციებშია, არის შემოქმედებითი პოტენციალის გამლიერება, ადამიანის უნარის განვითარება, პროდუქტიულად გამოიყენოს თავისი ძალები. ფრომის

©The Authors

აზროვნების ძირითადი ელემენტები , გამოხატულია თანამედროვე სამყაროში სხვადასხვა ანტიკაპიტალისტური მოძრაობის განვითარებაში. სლოგანები, როგორცაა „სამყარო არ იყიდება“ და „სხვა სამყარო შესაძლებელია“ , ასახავს ფრომის ძირითად იდეებს. მათგან მნიშვნელოვანია მისი ეთიკური კრიტიკა მატერიალიზმისა და კონსუმერიზმის შესახებ, რომელიც პასუხისმგებელია „მარკეტინგის“ სოციალურ ხასიათზე, რომელიც მან დაინახა , როგორც ჩვენი დროის დომინანტური სოციალური ხასიათი; ასევე , მისი „წინასწარმეტყველური მესიანიზმი“, რომელიც გამოხატავდა უტოპიურ ლტოლვას განსხვავებული, უფრო სამართლიანი საზოგადოებისადმი გვხვდება თანამედროვე სამყაროშიც, რომელმაც თავისი საწყისი პოლიტიკური გამოხატულება ჰპოვა 1999 წელს სიეტლში მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის წინააღმდეგ გამართულ პროტესტში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. იმედაძე, ი. (2014) . ფსიქოლოგიის ისტორია ანტიკური ხანიდან ჩვენ დრომდე , თბილისი .
2. Bernard J. (1998). Horney & Humanistic Psychoanalysis – Personal History, May 23, 2011, at the Wayback Machine. International Karen Horney Society.
3. *Erich Fromm & Humanistic Psychoanalysis*. TheGlarinFacts.com. November 12, 2011. Archived from the original on January 21, 2013.
4. Knapp, Gerhard Peter (1989), *The art of Living: Erich Fromm's life and works*, New York: P. Lang.